

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ БАТЬКІВ ТА ФАКТИЧНИХ ВИХОВАТЕЛІВ

Драпатий Н.В.,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0008-5192-0129

Драпатий Н.В. Порівняльна характеристика прав та обов'язків батьків та фактичних вихователів.

Інститут фактичного виховання дитини є однією з форм влаштування дітей, яка набуває актуальності у даний час. У статті на підставі загальної характеристики батьківських правовідносин, їх особливостей висвітлюються права та обов'язки осіб, які взяли дитину в сім'ю. Розглянуто правовий статус фактичного вихователя в порівнянні з іншими формами влаштування дітей. Проаналізовано аспекти чинного законодавства України, нормативно-правові акти, пов'язані із захистом прав дитини. Проведено аналіз прав та обов'язків батьків, патронатних вихователів, опікунів/піклувальників, а також фактичного вихователя.

Автор підкреслює, що сім'я для дитини – це базова соціальна одиниця, яка відіграє ключову роль у її розвитку та вихованні. Сім'я забезпечує емоційну підтримку, а також початкове середовище для навчання соціальним навичкам, традиціям і цінностям. Основні аспекти, які роблять сім'ю важливою для дитини, включають: безпеку, підтримку, соціалізацію, навчання та розвиток, традиції і культуру. А, відтак, виховання дитини в сім'ї – це основа для розвитку дитини в сучасному світі, адже саме сім'я дає дитині те підґрунтя, яке в майбутньому буде відігравати важливу роль в її становленні як повноцінного члена суспільства.

Однак за певних обставин не кожна дитина виховується в сім'ї. Тому в Україні створено форми влаштування, які покликанні забезпечувати захист законних прав та інтересів дітей, зокрема права на сім'ю. Їхнє завдання зробити перебування дитини наближеним до сімейного, забезпечити дитину тими навичками, які мала би дати сім'я, що в подальшому допоможе дитині вдало адаптуватися до викликів сьогодення.

Проте, законодавчо не врегульовані повною мірою відносини осіб, які взяли дитину в сім'ю на виховання, не закріплено їх права та обов'язки. Законодавець визначає права та обов'язки батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів, опікунів, піклувальників, але не регулює права та обов'язки осіб, які взяли дитину в свою сім'ю (фактичних вихователів).

Щоб зрозуміти, які права та обов'язки мають бути встановлені для фактичного вихователя, спершу потрібно провести порівняльний аналіз прав та обов'язків батьків, патронатних вихователів, опікунів та піклувальників.

Автор робить висновок, що права батьків, патронатних вихователів, опікунів та піклувальників є в певній мірі закріплені, впорядковані та регулюються зі сторони закону, однак права та обов'язки фактичних вихователів шукають свого впровадження, а згодом і затвердження.

Ключові слова: сім'я, фактичний вихователь, права фактичного вихователя, обов'язки фактичного вихователя, патронатний вихователь, опікун, піклувальник, дитина.

Drapaty N.V. Comparative characteristics of the rights and obligations of parents and actual educators.

Family, de facto guardian, rights of de facto guardian, duties of de facto guardian, foster guardian, guardian, custodian, child.

The author emphasizes that the family is a basic social unit for a child, which plays a key role in its development and education. The family provides emotional support as well as the initial environment for learning social

skills, traditions, and values. The main aspects that make a family important to a child include: security, support, socialization, learning and development, tradition and culture. And, therefore, raising a child in a family is the basis for a child's development in the modern world, because it is the family that gives the child the foundation that will play an important role in his development as a full-fledged member of society in the future.

The author emphasizes that the family is a basic social unit for a child, which plays a key role in its development and education. The family provides emotional support as well as the initial environment for learning social skills, traditions, and values. The main aspects that make a family important to a child include: security, support, socialization, learning and development, tradition and culture. And, therefore, raising a child in a family is the basis for a child's development in the modern world, because it is the family that gives the child the foundation that will play an important role in his development as a full-fledged member of society in the future.

However, under certain circumstances, not every child is brought up in a family. Therefore, forms of placement have been created in Ukraine, which are designed to ensure the protection of the legal rights and interests of children, in particular the right to a family. Their task is to make the child's stay close to family, to provide the child with the skills that the family should give, which will help the child successfully adapt to today's challenges.

However, the relations of persons who have taken a child into a family for upbringing are not fully regulated by law, their rights and obligations are not fixed. The legislator defines the rights and duties of parents, foster parents, foster carers, guardians, custodians, but does not regulate the rights and duties of persons who have taken a child into their family (actual educators).

In order to understand what rights and obligations should be established for a de facto caregiver, it is first necessary to conduct a comparative analysis of the rights and obligations of parents, foster carers, guardians and custodians.

The author concludes that the rights of parents, foster carers, guardians and custodians are to a certain extent established, regulated and regulated by law, but the rights and duties of actual carers are seeking their implementation and later approval.

Key words. family, de facto guardian, rights of de facto guardian, duties of de facto guardian, foster guardian, guardian, custodian, child.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день питання влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні є вкрай актуальним. З кожним днем стає все більше дітей, які втрачають батьків не тільки через позбавлення їх батьківських прав, відібрання дітей від батьків, а й у зв'язку зі збройною агресією російської федерації.

Дитина не може усвідомлювати того факту, що вона втратила близьких їй людей, або їх доля невідома. До моменту настання складних обставин дитина зростала в сім'ї, яка займалася її виховання, навчанням та розвитком, створила сімейний затишок, саме тому їй потрібно продовжувати відчувати сімейний затишок, любов, підтримку та турботу.

В Україні створено багато форм наближених до сімейних, проте не тільки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, але й для дітей, які за певних обставин тимчасово не можуть проживати в сім'ї. Тому актуальним є питання визначення правового статусу (прав та обов'язків) фактичного вихователя, що є **метою** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Батьківські правовідносини були предметом дослідження А. Дутко, Л. Красицької, З. Ромовської, В. Чернеги та інших. Права та обов'язки опікунів, піклувальників розглядалися в роботах І. Бірюкова, І. Дзюби. Прийомна сім'я як одна з форм виховання дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування розглядалася М. Соляник. А от права та обов'язки фактичних вихователів не були предметом окремого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Традиційно вважають батьківські правовідносини такими, що виникають на основі фактичного складу: народження дитини (подія), – або біологічна ознака, і державна реєстрація народження органом державної реєстрації актів цивільного стану (дія), – або юридична ознака. Для виникнення прав та обов'язків батьків та дітей за загальним правилом мають одночасно бути ці дві ознаки.

Батьківські правовідносини є особливим видом сімейних правовідносин. Конструкція батьківських правовідносин охоплює: 1) суб'єкт – батьків та дітей; 2) об'єкт – особисті немайнові та майнові блага; 3) зміст – суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки, як особисті немайнові, так і майнові (глави 13-17 СК України) [1, с. 100-101].

До особливостей батьківських правовідносин у науці сімейного права належать: по-перше, строковий характер. Виникають батьківські правовідносини, як правило, з моменту народження дитини або прийняття дитини у сім'ю і припиняються з досягненням дитиною повноліття. Проте сімейне законодавство в окремих випадках регулює відносини між батьками і повнолітніми дочкою, сином, тому є всі підстави стверджувати, що батьківські правовідносини не припиняються після досягнення дитиною 18 років. Настання повноліття є підставою лише для зміни обсягу батьківських прав та обов'язків. А також достроково ці права та обов'язки можуть припинитися тільки у випадках, передбачених законом [1, с. 100-101].

По-друге, особливий суб'єктний склад. Суб'єктами батьківських правовідносин є батьки та дитина. Батьки – це особи, від яких походить дитина (вони поділяються на юридичних – записаних як такі у Книзі реєстрації народжень і у Свідоцтві про народження дитини та біологічних – справжніх батьків дитини. Як правило, ці дві категорії збігаються, однак у деяких ситуаціях ця презумпція оспорується), дитина – особа, яка має правовий статус дитини до досягнення нею повноліття (ст. 6 СК України).

По-третє, рівність прав та обов'язків батьків та дітей. Мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою [1 с. 100-101].

Л.В. Красицька, вивчаючи поняття та правову природу прав батьків і дітей, робить ряд узагальнень. По-перше, батьківські права та обов'язки існують паралельно між собою і не об'єднуються одним поняттям «батьківські права». Батьківські права є самостійними суб'єктивними сімейними правами, серед яких існують: (а) батьківські права, яким кореспондує обов'язок конкретної визначеної особи – дитини (наприклад, право батьків на піклування та турботу про себе зі сторони дітей, повнолітніх дітей; право на надання матеріальної допомоги зі сторони дітей); (б) секундарні батьківські права, які не забезпечуються суб'єктивним обов'язком іншої конкретної особи (наприклад, право батьків на визначення прізвища, імені, по батькові дитини; право батьків на визначення місця проживання малолітньої дитини тощо) [2, с. 76].

По-друге, «батьківські права» є збірним поняттям. Воно охоплює весь комплекс особистих немайнових та майнових прав, що належать певній людині (матері, батькові дитини), заснованих на походженні дитини від цієї особи, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану в установленому законом порядку. Носіями батьківських прав є виключно батько та мати дитини; не є суб'єктами батьківських прав усиновлювачі, мачуха, вітчим дитини, інші особи, які здійснюють виховання дитини фактично або на певній правовій підставі [2, с. 76].

По-третє, батьківські права є відносними правами за своєю правовою природою, крім права власності батьків на майно, яке є абсолютним правом. У більшості своїй батьківські права мають абсолютний характер захисту, проте право батьків на управління майном малолітньої дитини, право батьків на піклування та турботу про себе зі сторони дітей, повнолітніх дітей, право на надання матеріальної допомоги зі сторони дітей, повнолітніх дітей мають відносний характер захисту. Права дітей є відносними правами за своєю природою, крім права власності дитини, що є абсолютним правом, права дітей мають абсолютний характер захисту, крім права дитини на утримання від батьків, що має відносний характер захисту [2, с. 76].

По-четверте, сімейні права батьків і дітей є такими, що тісно пов'язані з особою їхнього носія, вони є «позаоборотними», тому щодо них не допускається правонаступництво за загальним правилом. правонаступництво можливе лише щодо права власності батьків та права власності дитини на майно. Судова практика визнає наявність процесуального правонаступництва у справах про оспорування батьківства, що є винятком із загального правила, за яким під час розгляду сімейних спорів у суді, що виникають із сімейних особистих немайнових та аліментних правовідносин, правонаступництво не допускається [2, с. 76].

Частково сімейне законодавство регулює права та обов'язки патронатних вихователів, опікунів/піклувальників, фактичних вихователів. Патронат над дитиною згідно із [статтею 252](#) Сімейного кодексу України це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин [3].

В постанові Кабінету міністрів України «Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною» зазначено, що загальні права та обов'язки патронатного вихователя та його помічника визначаються договором про умови запровадження патронату [4].

В статті 255 Сімейного кодексу України, наведено зобов'язання патронатного вихователя, а саме:

- 1) забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням тощо;
- 2) створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку;
- 3) співпрацювати з батьками, іншими законними представниками дитини задля подолання складних життєвих обставин у межах та у спосіб, визначені органом опіки та піклування;
- 4) забезпечити надання чи доступ до послуг, визначених договором про патронат над дитиною;
- 5) сприяти контактам дитини з батьками, іншими законними представниками, родичами, крім випадків, коли батьки позбавлені батьківських прав або в судовому порядку обмежені у праві спілкування з дитиною [3].

Спостерігається позитивна динаміка закріплення прав та обов'язків опікунів/піклувальників. Законодавство, яка регулює питання опіки та піклування завжди вдосконалюється та змінюється. Також варто згадати, що служби у справах дітей на постійній основі контактують та підтримують опікунів, піклувальників та їхніх підопічних.

На сьогоднішній день опікуни, піклувальник має право:

- самостійно визначати способи виховання з урахуванням думки дитини і рекомендацій органу опіки та піклування;
- вимагати повернення дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду;
- давати згоду на усиновлення підопічного;
- самостійно здійснювати витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок призначеної державної допомоги, пенсії, аліментів, доходів від майна підопічного;
- представляти інтереси підопічного в установах, організаціях і закладах.

Опікун, піклувальник зобов'язаний:

- виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, психічний стан, фізичний і духовний розвиток, готувати до самостійного життя, забезпечувати її догляд і лікування;
- створити належні побутові умови та умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти;
- вживати заходів до захисту цивільних прав та інтересів підопічного;
- щороку з моменту призначення подавати службі у справах дітей за місцем свого проживання (перебування) висновок про стан здоров'я опікуна, піклувальника [5].

Права та обов'язки фактичного вихователя взагалі не прописані ні в законі, ні в інших нормативно правових актах. На сьогоднішній день встановлення прав та обов'язків фактичного вихователя є вкрай важливим, оскільки з початком війни велика кількість дітей залишилися без батьків, їхнім вихованням, навчанням та розвитком можуть займатися як близькі так і зовсім чужі їм люди.

В першу чергу слід доповнити Сімейний кодекс України новою главою, яка би закріпила визначення поняття фактичного вихователя та врегулювала права та обов'язки фактичного вихователя, що дало би можливість забезпечити в першу чергу базові потреби дитини, такі, як:

- право на виховання в сім'ї;
- право на житло (забезпечення базових природних потреб, місце для сну і відпочинку, для виконання завдань, дозвілля та розвитку);
- право на освіту (забезпечити отримання дитиною освітніх послуг шляхом відвідування дошкільного/загальноосвітнього, позашкільного закладу освіти);
- право на медичне забезпечення (надавати до медичну допомогу та вживати заходів до забезпечення невідкладної медичної допомоги, вживати заходів, спрямованих на покращення стану здоров'я дитини, профілактики захворюваності), тощо.

На нашу думку, на сьогоднішній день без законодавчого закріплення вищеописаного, інститут фактичного вихователя нівелює саму природу його існування. Однак, не треба забувати про обов'язок фактичного вихователя, а саме:

- щодо звернення у службу в справах дітей для подальшого прийняття рішення про форму влаштування дитини;
- нести відповідальність за життя та здоров'я дитини (дбати про безпеку та захист);
- забезпечити належний догляд за дитиною відповідно до її віку та потреб у розвитку, в тому числі дотримання нею режиму дня, регулярності здійснення санітарно-гігієнічних процедур;

- дбати про моральний, фізичний, пізнавальний та емоційно-особистісний розвиток дитини, тощо.

Висновки. В Україні багато форм влаштування дітей, і більшість прав та обов'язків осіб, які взяли дитину в сім'ю регулюються та вдосконалюються, що не скажеш про права та обов'язки фактичного вихователя. Якщо права батьків, патронатних вихователів, опікунів та піклувальників є в певній мірі систематизовані, впорядковані та закріплені, то права та обов'язки фактичних вихователів шукають свого впровадження, а згодом і затвердження. Адже кожна особа, яка взяла на себе обов'язок здійснювати виховання дитини має чітко розуміти свої права та обов'язки і знати, що вони захищені законом.

Однак, при низці випадків виховання дитини фактичним вихователем, і труднощів, які виникають перед фактичним вихователем, щодо забезпечення базових потреби дитини, фактичний вихователь має врахувати стиль життя дитини та сприяти її подальшому становленню та покращенню розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дутко А.О. Загальна характеристика правовідносин батьків і дітей. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 827. С. 99–102. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4825/dutko2.pdf>.
2. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2014. 628 с.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (Редакція станом на 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 13 вересня 2024 року).
4. Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною. Постанова Кабінету міністрів України від 20 серпня 2021 р. № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 13 вересня 2024 року).
5. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення 13 вересня 2024 року).